

PATAKI TAMÁS

## AKI EGYÜTT LÉLEGZIK NÉPÉVEL

INTERJÚ VÁRI FÁBIÁN LÁSZLÓVAL

– Azt írta valahol, hogy emberi nagyság, dicsőség, érdemrend mit sem ér, ha nincs kinek felajánlani. „Kinek” ajánlja fel a Babérkoszorút?

– Igen, valóban írtam ilyet, s emlékszem jól a néhány éve keletkezett, *Az anyanyelv három ajtaja* című esszémre, amelyben a nyelvi kultúrához és a magyarsághoz való tartozásomat értelmezem. Ennek záró gondolatában Illyés Gyula *Koszorú* című versére utaltam, amelyet legjobb barátom keze által másolva kézbesített számomra a tábori posta katonai szolgálatom akkori állomáshelyére, az egykori NDK-ba. Ezt a verset én akkor minden oldalról tépáztam, megvettem, de a glóbuszt így is átfogó anyanyelvünk himnuszaként fogadtam, s már jó éve tartó nyelvi nyomoromban külön ízelgettem minden egyes sorát, hiszen az én helyzetemről, az én sorsomról is beszélt. S ha egyszer a más népek előtt is megbecsült, bólintásra méltó Illyés Gyula azt mondja, hogy legyen bármily ragyogó az elismerésként kapott koszorú, annak a felnevelő édesanya lába előtt a helye, ehhez képest én hogy mondhatnék mást? Édesanyám a világra szült, ám költővé az anyanyelv ölében cseperedtem. Ebben az anyanyelvben benne van Ugocsa és a Beregvidék letagadhatatlan és levethetetlen tájnyelve, benne a népköltészet útra készítő nyelve, s ott magaslik deréktájt a Balassi, Petőfi, Arany, Ady, Kosztolányi, József Attila, de Nagy László és Juhász Ferenc költészete által épített páratlan nyelvi katedrális, mely így, ebben az egységben maga a Kárpát-medencében fészkelő anyanyelv-haza. Az én Babérkoszorúm őt illeti egyedül.

– Édesapja intelmeinek és egy hazafias Ábrányi Emil-versnek is szerepe volt abban, hogy ön költővé vált – egy olyan történelmi helyzetben, amikor a magyarságra a szovjet-öntudatot próbálták rákényszeríteni. Ráadásul Kárpátalján nem volt olyan értelemben vett irodalmi hagyomány, mint pl. Erdélyben. Hogyan próbált „lázadni” a makacs tények ellen?

– Csak feltételesen memém sorolni és azonosítani a körülményeket, amelyek végül költővé tettek, ám az a bizonyos Ábrányi-vers valóban nagy hatással volt eszmélkedésemre. Ábrányi ugyan sohasem tartozott a magyar költészet élvonalába, de a múlt század '30-as éveiben, amikor a hazafiság és a

nemzeti eszme ébrentartása az ifjúság nevelésében is kiemelt fontosságot kapott, Ábrányi néhány versével újra a figyelem előterébe került. Apám általános iskolai olvasókönyvéből tanulta meg a három-négy oldalnyi *Mi a haza?* című költeményt, s amikor elég érettnek gondolt hozzá, átadta tudását, ahogy illik, nekem is. Talán érdemes elmondani a műről, hogy az egy keretes költői elbeszélés, melyben gyermeke a haza fogalmáról faggatja apját. Ő különféle, sikertelen magyarázatokat követően előadja kisfiának a hazáját felelőtlenül elhagyó, majd félig bomlott elmével mégis hazavágyó ember példázatszerű történetét, majd a végén tárgyilagosan jelenti ki, hogy „visszajött meghalni ahhoz, kit imádott.” A történet itt befejeződik, s viszonylag jól észrevehetően körvanalazódik egy olyan-amilyen tanulság is, ám a költő, aki nagy lélekismerő lehetett, csak ezt követően egy váratlan, ám a keret lezárása miatt is fontos kérdéssel teszi fel művére a koronát: „Sírsz, fiacskám? Jól van, ez a haza, látod.” Talán mondanom sem kell, hogy e fordulat hatására az én szemgödreim is megteltek könnyel. Később, amikor megtaláltam a vers írott forrását, elég volt csak olvasgatnom, s szinte észrevétlenül meg is tanultam. Tizenöt évesen színpadi közönség elé álltam vele, de a szereplésem híre nem jutott túl messzire, csak iskolaigazgatómat és osztályfőnökömet sikerült alaposan feldühíteni. Amit akkor, önként vállalt szereplésemért kaptam, úgy könyveltem el, hogy azt a magyarságomért kaptam, s lassan allandó társam lett a dac, és elkezdtem magamtól messze tolni a szovjet iskola által ránk kínált kommunista jövőképet.

Nem hiszem, hogy az én esetem – akár a nemzedékemre nézve is – bármennyire jellemző lenne, s azt sem állítom, hogy ez a vers egymaga szabta meg kezdeti, költészet iránti tapogatózásomat. Hatottak rám más olvasmányok is, s bár a helyi irodalmi értékekben szűkölködtünk, sok mindent pótoltak az öregeinktől hallott, helyi keletkezésű Rákóczi-mondák, s biztos vagyok benne, hogy jótékony hatással voltak rám a felnőttektől ellesett, sokszor nagyon tanulságos beszélgetések is.

*– Noha 1968-ban, korán jelentkezett, 17 évesen, első versgyűjteménye csak 1991-ben jelenhetett meg. Azzal is utasították el már verseskötetét, hogy kevés a kor problémáira reagáló műve és hiányolták a pozitív kicsengésű társadalmi verseket – de nem az volt inkább az ok, hogy igenis túl élesen látta?*

Azt hiszem, azzal, hogy első kötetem csak negyven éves koromban jelent meg, kortársaim között egy kétes értékű rekordot tartok. Próbálkoztam pedig többször is az ungvári Kárpáti Kiadónál, de az én verseimre úgy tekintettek akkor, mint az ördög a szentelt vízre. Nem volt pedig ezekben semmilyen

szovjetellenesség, eleve kész öngyilkosság lett volna próbálkozni is vele, de a politikai rendszer dicséretét sem lehetett felfedezni egyikben sem. Ugyanakkor magyarságélményből fakadó, történelmünkbe visszatekintő, párhuzamkereső, áttételesen 20. századi tragédiáinkra utaló verseim jó része már megvolt. Ezek többsége a '80-as évek közepétől napilapokban és folyóiratokban már megjelent, s a *Kárpáti Igaz Szó* főszerkesztője is inkább elvi, mint esztétikai kifogásokat támasztott ellenük. Mondogatta, hogy renszerdícsérő, pártos verseket is kellene írnom, s azok elviszik maguk mögött a többi. Ugyanakkor azt is szememre vetette, hogy nem lehet ezt a feladatot mindig másokra hárítani. Ennek az elvárásnak azonban, mint tudjuk, képtelen voltam eleget tenni. Így aztán a *Széphistóriák* '91-es kiadására is csak azért került sor, mert nagyjából ugyanaz a versanyag kissé bővítve, más címmel kiadásra várt már a Magvetőnél, s az ungváriak a mundér becsületét mentve ezt akarták megelőzni. A kötetke silány nyomdai kiviteléért maga a nap kárpótolt, az a szeptember 23-a, amikor a nyomdába indultam, hogy mind az ezer példányt megszerezzem. A Lenin-téren ugyanis (ekkor még így hívták) hatalmas tömeg gyülekezett. A szónoklatokról már lemaradtam, de a történelmi pillanatra, amikor a népek vezérének nagy bronzalakja nyakában drótkötéllel, talapatától már elszakítva a levegőben himbálózni kezdett, örökre emlékezni fogok, mint ahogy az a sokaság is, amely ekkor olyan felszabadultan tudott ujjongani.

*– Amikor a hatalom felszámolta a Forrás Stúdiót – mert nem voltak hajlandók beadni a derekukat a kommunista álirodalmi eszményeknek – önt burzsoá nacionalistának a stúdiót pedig az irodalmi destrukció központjának bélyegezték. Majd a Tiszatájban megjelent versei miatt kizárták az egyetemről. Ilyen ellenszélben és sok évnyi szilencium ellenére hogyan maradt költő? Mi adott erőt?*

A Forrás fiataljai azért sem voltak népszerűek szülőföldjük pártvezetői előtt, mert a '70-es évek magyar kortárs költészetének legnépszerűbb csoportjára, a Kilencekre figyeltek leginkább, s az általuk is alkalmazott versbeszédet igyekeztek követni és művelni. Ebben az újító törekvésükben az Ungváron élő Kovács Vilmos is támogatta őket, akit hamarosan mentoruknak kezdtek tekinteni. Itt feltétlenül utalnunk kell a Kovács Vilmos és a Balla László közti, régebbi keletű elvi és személyes ellentétekre, sérelmekre, amelyekért egy bal felől érkező ideológiai támogatással most szintén vissza lehetett vágni. 1971. augusztus 20-án a *Kárpáti Igaz Szó*ban névtelenül jelent meg az *Elidegenedés?* című, az irodalmi megújulás és a Forrás tagjai ellen irányuló kíméletlen, marxista bírálat, amely a nyugati burzsoá társadalmakra jellemző apolitizmussal, a

szovjet rendszerrel szembeni elidegenedéssel és nacionalizmussal vádolja az alkotócsoport tagjait. Nekünk semmilyen lehetőségünk nem volt, hogy nyilvános választ adhassunk a cikkíró nemtelen támadására, ezért egy több száz aláírással támogatott *Bedvány*-nyal fordultunk a megyei pártbizottsághoz és a *Kárpáti Igaz Szó* szerkesztőségéhez. Bűnlajstromunk ez által mindjárt szervezkedéssel, aláírásgyűjtéssel is bővült, ráadásul '72 januárjában a *Tiszatáj* lehozta két versemet is. Így esett, hogy az ungvári egyetemen a hetedik szemesztert már nem fejezhettem be. Három hónapos gyári munka, majd két év katonaság várt rám, amely után kibeszélhetetlenül nehéz volt a költészetben újra talpra állni. Holott biztatást kaptam eleget. A kárpátaljai gyökerű Kiss Ferenc, aki Kovács Vilmos és S. Benedek András barátja volt, '73 nyarán feladott címemre egy Beregszászban keltezett üdvözlőt a következő szöveggel: „*Lászlóm, Kedves! Hárman valánk itt együtt, s nagyon hiányzol. Helyed azonban megvan nemcsak a mi eszmecserénkben, hanem az egyetemes magyar irodalomban is. Ölel: Kiss Ferenc*” S alatta még két aláírás: *Béni, Kovács Vilmos*. Az ilyen biztatások, a verseimre érkező pozitív visszajelzések segítettek további alkotói szándékomban, s mindezt megtette a tudat, hogy helyes úton járok. Bár ki tudja? Hiszen a nacionalizmus vádját mostanában, a Nyíró József újratemetése idején is megkaptam az író emlékének szentelt versem miatt, s nem is akárhonnan: ugyanabból a családból.

– *Hogyan lehetett kapcsolatot tartani a magyarországi irodalommal? Sosem gondolt arra, hogy áttelepül Magyarországra?*

– Említettem már Kiss Ferenc nevét, akinek ösztönzésére Kárpátalja iránt érdeklődő fiatal irodalomtörténészek (Varga Lajos Márton, Szokolczay Lajos) érkeztek hozzánk viszonylag korán, s bár mi ritkán juthattunk akkoriban útlelélhez, de alakomadtán, családi kapcsolatok révén már mi is mehettünk Magyarországra. A rendszerváltást követően aztán sok minden megoldódott, így, amiről korábban álmodni sem mertünk, előbb rendkívüli, aztán rendes tagjai lettünk a Magyar Írószövetségnek, s fokozatosan kialakultak a folyóiratokkal, különböző műhelyekkel való kapcsolataink. Áttelepülésem kérdése a korábbi évtizedekben fel sem merült, most pedig, hogy magyar állampolgárok lettünk, szükségtelemmé is vált. Van Nyíregyházán egy kis lakásunk, hogy gyermekeinknek, unokáinknak lakcíme legyen, de ténylegesen Mezőváriban és Beregszászban élünk mindannyian.

– *Fiatal korában rengeteg kárpátaljai népballadát is gyűjtött és rendszerezett. Ráadásul nemcsak magyart, hanem ruszint is gyűjtött és fordított – pedig ők akkor sem voltak egy hivatalosan elismert nemzetiség.*

– 1970-ben a Forrás Stúdióban kidolgoztunk egy tervet csak szórványadatokból ismert, amúgy teljesen feltáratlan népköltészetünk gyűjtésére. Volt köztünk, aki a Beregvidék mesei hagyományát dolgozta fel, engem viszont a népballadák különleges és izgalmas világa ejtett rabul. Ekkortájt még hiányoztak a regionális gyűjtések, sem Ág Tibort, sem Kallós Zoltánt nem ismertem, ennél fogva a rendszerezéssel is nehezen jutottam előre. De nem is ez volt az elsődleges cél, hanem falvaink feljárása, a balladaanyag mind teljesebbé tétele. Az évek múltával, amint családi és munkahelyi körülményeim lehetővé tették, a '80-as évek közepén, most azonban egy kárpátaljai népballada-kötet létrehozásának szándékával újrakezdtem a gyűjtést. A válogatott és szerkesztett, hetven népballadatípust és kétszer annyi változatot tartalmazó, dallamokkal és zenei jegyzetekkel is ellátott anyag az ungvári Intermix Kiadónál látott napvilágot 1992-ben. Újabb kiadása '96-ban jött ki, s népdalokkal is bővítve 2011-ben jelent meg ismét. Már a rendszerezés idején felfigyeltem népballadáinknak a kárpátaljai ruszin (a kijevi álláspont szerint hivatalosan még mindig ukrán!) népballadákkal való párhuzamaira, s ezt a rokonságot további kutatásra érdemesnek találtam. Egy PhD-értekezésben 23 szövegtípust sikerült azonosítanom, ami sokat árul el arról, hogy népeink nemcsak gazdaságilag, de a kulturális kapcsolataik terén is békésen és tartalmasan éltek egymás szomszédságában. Ruszin, illetve ukrán népballadákat én nem gyűjtöttem, viszont a meglévő gyűjteményekből a legnépszerűbb típusok legszebb változatait, nagyjából hetven balladát átültettem magyarra, hogy a szakemberek számára is elérhetőbb legyen.

– *A közéletben sem maradt tétlen. Részt vett a kárpátaljai magyarok polgárjogi mozgalmában, beadványokban rendszereztek és küldték el a szovjet kommunista pártnak a kárpátaljai magyarság kulturális és politikai helyzetének megoldásra váró kérdéseit. Később a KMKSZ alapító tagja lett. Kisebbségben élő költőnek túl nagy fényűzés az elefántcsonttorony?*

– Közéleti tevékenységem a fentebb már említett *Beadvány* szövegezése és terjesztése, valamint aláírásainak gyűjtése idején kezdődött. A verseimért kapott bírálatnak és az egyetemről való kizárásomnak, a büntetésként rám kényszerített katonaságomnak hamar híre ment nemcsak Kárpátalján, de Magyarországon is. Így a rendszerváltozás, a társadalmi forrongások közleledtével, ellenzéki múltamra mutogatva az emberek egyenesen elvárták tőlem, hogy részt vegyek érdekvédelmi szervezetünk, a KMKSZ létrehozásában és munkájának további szervezésében. Tíz évet szenteltem életemből – hol a felső vezetésben, hol pedig a középszinten – ennek a mozgalomnak, s

közben majdhogynem kiszorultam az irodalom színteréről. Amikor aztán azt tapasztaltam, hogy nálam alkalmasabb ember jelentkezett a helyemre, szó és harag nélkül felálltam, ám ma sem tartom értelmetlenül elpazaroltnak azt a tíz estendőt. A kárpátaljai magyar lakosság ma szervezettnek mondható, s az elmúlt évek értelmetlen vitái után politikai értelemben is egységesen gondolkodik jövője felől. A kisebbségben élő költőről viszont azt mondhatom, hogy az a helyes, ha együtt lélegzik népével, s amit ír, azzal esztétikai élményt, örömet, szükség esetén pedig vigaszt tud adni, hiszen a költészetben minden lehetséges élethelyzetre meg lehet találni a megfelelő verset. Ha valamely kollégának éppen olyan ándungja támad, hogy elzárkózik a közösségi gondok elől, tegye, ám ez esetben babitsi tehetséggel és tudással bírjon, elefántcsonttoronyában „*hadd írjon szépet s jót*” anyanyelve javára, s ha nem is azonnal, ha nem is bevallottan, de idővel mégiscsak kompenzálhatja azt a közösséget, amelyik kinevelte magából.

– *A tavalyi Zrinyi Emlékév irodalmi pályázatán díjazták a Szellembe-széd című versét. A versben szóló Zrinyi arra figyelmezteti a 450 évvel későbbi utódait, hogy: új áfiummal, kolduló haddal vonul fel a szultán. A hasonló időszzerű nemzeti sorskérdésekről is szóló versekből kevés van már a kortárs magyar irodalomban. Sokan azt mondják hogy a közösségi gondokat hordozó költészet ideje lejárt. Vagy mégsem?*

– A valamirevaló költő mindig is a közösség szószólója volt. Egyébként régóta, jó néhány évtizede mondják, mondogatják, hogy a közösség gondjait felvállaló költészet ideje lejárt. Vagy legalábbis le fog járni, ha túl sokat szajkózzák, s akkor valóban beigazolódnik, hogy nem kell a vers Magyarországon senkinek, Magyarországon már nem is olvasnak verset. De akik ezt állítják, azt is mondták már, hogy az ország népességeltartó képességeit tekintve Magyarország számára egy hat-hét milliós lakosság lenne az optimális. Meg azt is mondják – az előbbi állítás erősítésére is –, hogy a nőt nem szabad az abortuszra való jogától megfosztani. S ők hirdetik a melegek házasságkötésre, majd gyermekek örökbefogadására való jogát is, ők zsúfolnák tele az országot migránsokkal, ők fütyülik szét nemzeti ünnepünket, s ők hangoskodnak az olimpia rendezése ellen, mert Magyarország csak ne akarjon nagyobbak látszani! Ugyan már! Ne higgyünk nekik!

– *A Változatok a halotti beszédre című versét ha összevetjük a Máraiéval, döbbenetes, hogy nem sok változott: kidőlt családfák, magvaszakadt nemzetségek rémképe és egyre pokolibb látomások gyötrik a költőt. Csak papírlapra kikapart gondolatmagzatokat szül ez a kor. Korunk hattyúdala ez vagy józan számvetés?*

– Míg Márai a távoli szórványból rögzítette a nemzet lassú felmorzsolódásának mozzanatait, én egy lassan fogyatkozó nemzettöredék szémszögéből látom szinte ugyanazokat a tüneteket. A *Változatok* itt-ott tíz éve, a 2008-as gazdasági válság idején keletkezett, amikor a megélhetés, a munkahelykeresés végett ismét megindult a falvak és kisvárosok lakossága a hosszú rubel, ahogyan a Szovjetunióban mondták, korszerűbben szólva pedig a dollár után. Ezzel bekövetkezett a családok kényszerű, még ideiglenesnek mondható fel-lazulása, s jobbik esetben a családtagok is elindultak a kenyérkereső nyomában. Ám az olyan családok, amelyek valamikor a mezőgazdaság, az ipar és a honvédelem számára is tudtak elegendő embert állítani, már régóta kikoptak a forgalomból. Honnan fogunk hát feltölteni? A magyar kormány már rájött, hogy jelentős anyagi támogatás nélkül nagyon hamar elfogyhat a nemzet, ezért intézkedett a legégetőbb demográfiai kérdésekben. S bár tudjuk, hogy nem vagyunk albánok, reménykedjünk mégis, hogy megmaradunk még az-zal a számítással is, hogy a nemzet élettere a jövőben jelentős mértékben szűkülni fog. Mert oda jutunk ismét, hogy más, rátermettebb népek írják majd életünk krónikáját. Ennyi tépelődés után, ilyen jövőkép előtt ne csodálkozzunk azon, ha az alkotó ember is a pusztulást kénytelen vizionálni. Pedig ez a vers annak idején a józan számvetés, a figyelemfelkeltés szándékával íródott, hogy a Fekete Gyula bátyánk által már fél évszázada sürgetett nemzetmentő intézkedések elodázhatatlanságára emlékeztessen.

S végül hadd idézzem emlékezetből néhai Görömbei András professzort, aki a *Változatokat* a magyar költészet vonatkozó hagyományába helyezhetőnek tartotta, és az új magyar *Halotti beszédnek* minősítette. Ezzel én örömmel értek egyet, de egyetértésem ne tévesszen meg senkit, az csak az esztétikának szól. Nem készülök még sem a magam, sem pedig népem temetésére: sokkal inkább keresztelőre, életre, s erre hívom fel minden felelősen gondolkodó embertársamat.